

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: практичний вимір

МЕТАФІЗИКА ДУШІ: БАГАТОМІРНІСТЬ ПСИХІКИ

Лановенко Ю. І.

DOI 10.37203/kibit.2019.42.17

УДК 159.9.016. 133.3:130.121

LANOVENKO YU. I.
0000-0002-0008-7308
lanovenko@kibit.edu.ua

Kiev Institute of Business and Technology

ЛАНОВЕНКО Ю. І.
0000-0002-0008-7308
lanovenko@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій, м. Київ

Анотація. Структура психіки має численну кількість трактувань, і все через багатомірність людської душі. В статті здійснено спробу інтегрувати різні концепції будови психічного в єдину модель, представлену у вигляді малюнка. В даній моделі різноманітні точки зору на природу психіки зображені як пласти (площини), які існують не окремо одна від одної, а нібито зрошенні. Зокрема, перший пласт – психічні функції (когнітивні, емоційні та вольові) – не може функціонувати поза площини свідоме-несвідоме, оскільки лише деякі психічні процеси людина усвідомлює, а переважна їх більшість знаходиться у сфері несвідомого. Точно так же кожна психічна функція (з першого пласту) має своє вроджене джерело (психофізичний задаток) та набуте використання (сформовану навичку, яка розгортає через діяльність психофізичний задаток). А це означає, що психіка не може бути вивчена поза проблеми вродженого-набутого, яка складає собою третю площину з нашої моделі. Логічно з цього випливає четверта площина психіки – психофізіологічний рівень, який не тільки проявляється через психосоматичну проблематику, але і в цілому відображає матеріальну основу ідеального світу психіки. В своє чергу, постійна плинність психічних процесів від вродженого до набутого, від свідомого до несвідомого і навпаки дає наступну площину – стале-динамічне, в дослідженні якої розкриваються змінність всіх психологічних феноменів. Розгортання же набутого змісту психіки відбувається через застосування механізмів інтеріоризації-екстеріоризації, що, знову-таки, являє собою окремий пласт психічного (і – окремий напрям психологічних досліджень). Центральнотворюючим компонентом в нашій моделі виступає суб'єктивність людини (суб'єктивний центр), який не тільки був окремим предметом дослідження в різних психологічних напрямках, але й становить методологічну основу для формування у майбутньому аутентичної української школи психології.

Ключові слова: структура психіки, психічні органи, модель анатомії душі, багатомірність душі.

Для цитування: Лановенко Ю. І. Метафізика душі: багатомірність психіки. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2019. № 3 (42). С. 108-114 DOI 10.37203/kibit.2019.42.17

METAPHYSICS OF THE SOUL: THE BODY DIVERSITY OF THE PSYCHICS

Abstract. the structure of the psyche has numerous interpretations, and all because of the multidimensionality of the human soul. The article attempts to integrate different concepts of the structure of the psychological into the single model, presented in the form of a drawing. In this model, various points of view on the nature of the psyche are depicted as layers (planes) that exist not separately from each other, but supposedly spliced. In particular, the first layer – psychic functions (cognitive, emotional and volitional) – cannot function outside the plane of the conscious-unconscious, since only some psychic processes are conscious, and the vast majority are in the sphere of the unconscious. Similarly, every psychic function (from the first layer) has its own inborn source (psychophysical innate abilities) and acquired use (a formed skill that unfolds through the activity of psychophysical innate abilities). And this means that the psyche cannot be studied beyond the problem of the innate-acquired, which is the third plane of our model. Logically from this follows the fourth plane of the psyche – the psychophysiological level, which not only manifests itself through psychosomatic problems, but also generally reflects the material basis of the ideal world of the psyche. In turn, the constant fluidity of mental processes from the innate to the acquired, from the conscious to the unconscious, and vice versa gives the following plane – steady-dynamic, in the study of which the variability of all psychological phenomena is revealed. The deployment of the acquired content of the psyche occurs through the use of mechanisms of interiorization-exteriorization, which, again, is a separate layer of psychic (and – a separate direction of psychological research). The central-forming component in our model is the subjectivity of a person, which has not only been a separate subject of research in different psychological directions, but also forms a methodological basis for the formation of an authentic Ukrainian school of psychology in the future.

Keywords: structure of the psyche, psychical organs, model of anatomy of the soul, multidimensionality of the soul.

Cite as: Lanovenko Yu. I. Metaphysics of The Soul: The Body Diversity of The Psychics. Herald of Kiev Institute of Business and Technology. 3 (42). 108-114 DOI 10.37203/kibit.2019.42.17

– Як ти вважаєш, навіщо потрібна психологія?

– Ну, оскільки це – наука про душу, вона допомагає зрозуміти душу.

– Чию душу?

– Людини.

– Якої людини?

– Та будь-якої.

– Хіба так можливо?

– Ну звичайно! Адже стільки відкриттів було зроблено, стільки досліджень проведено. Психологія має стільки розгалужень та галузей... загальна психологія, вікова психологія, клінічна психологія – стільки знань!

– Так-так, знань багато. Але!.. Але хіба всі ці знання допомогли конкретній людині зрозуміти саме себе?

– Так.

– Як же саме? Адже кожна людина – індивідуальність, на якій будь-які закономірності просто зламуються. Як же можна по узагальненим закономірностям судити про себе?

– Але ж в принципі на то вони і є – загальні закономірності, щоб за ними одержувати відповіді на конкретні випадки.

– Тільки якщо ці випадки повторюються. А якщо вони – унікальні, то закономірності тут не спрацюють. Ось ти – унікальна людина?

– Авжеж.

– Тоді, що психологія зі своїми закономірностями може знати саме про тебе?..

(з діалогу із студентом-психологом)

Постановка проблеми. Очевидне питання – про призначення тієї чи іншої науки – для психології перетворюється майже на прокляття, оскільки дуже швидко приходить відповідь, що ця наука не виправдовує очікувань. Очікувань тих, для кого вона нібито і існує – для всіх людей. Всіх тих, хто замислився над таємницею своєї природи, і в своїх пошуках вочевидь звернувся до психології, яка століттями накопичувала знання про психіку, душу. Безліч трактатів, повні полиці в бібліотеках так і не містять відповіді на найбільш інтимні питання: хто я такий? навіщо я народився? в чому моє призначення? як мені стати щасливим?

І безпомічність психології в даному випадку зумовлена не тим, що трактати були написані не дуже розумними людьми (тут абсолютно протилежне – справді мудрі мислителі намагалися відкрити таємниці людської душі), а тим, що не існує книги «Психологія Іванова І.І.», в якій би розглядалися психологічні явища конкретно Іванова Івана Івановича. Не існує жодного «трактату», крім особистих щоденників, який би був присвячений конкретній особі. І в такому розумінні, кожен має право заявити: «Психологія знає все про душу, тільки не про мою!»

Тоді навіщо існує така наука, яка нічого не знає про конкретну людину? Що вона може дати

конкретній людині? Насправді – багато що. І саме на розкриття цього призначення психології і спрямоване наше дослідження.

Якщо тимчасово абстрагуватися від академічного значення психології, як системи знань про функціонування психіки, і більше зосередитися на її прикладному аспекті, то одразу на перший план вийде потреба людини «зрозуміти себе». Ясна річ, що актуалізація даної потреби відбувається лише у разі або поганого самопочуття людини, або якихось нещасних подій, інакше, коли все добре, то і нема чого замислюватися над собою. У разі ж нещасного випадку або поганого самопочуття людина прагне «вилікуватися», тобто – повернути себе до більш-менш сталого стану, який на буденній мові має назву «нормальний». Ми не будемо зараз аналізувати поняття «норма», яке в психології не має таких визначених стандартів, як в медицині. Ми зосередимося на бажанні людини бути «нормальною».

Виклад основного матеріалу. Серед численних буденних трактовок людської «нормальності» загальним підґрунтям виступає факт відсутності в людині будь-яких дискомфортних почуттів, як на рівні тілесних відчуттів, так і на рівні душевних переживань. Науково цей стан можна назвати «стан недиференційованої невизначеності» [7], коли людина не знає, чого вона хоче, і чи хоче вона щось взагалі. Але в цілому цей стан не викликає в неї ані тривоги, ані дискомфорту, він – просто нормальний. Він настільки стає звичним, що, коли відбувається його втрата, людина не знає, як його повернути. Тобто – люди не розуміють, не усвідомлюють, від чого саме залежить їхнє «нормальне існування», і на які чинники треба впливати, щоб повернутися до своєї норми.

Звичайно, люди усвідомлюють, від яких цінностей життя залежить їхнє «нормальне існування». Мається на увазі цінності сім'ї, кар'єрного зростання, здоров'я тощо. Можна, навіть, сказати, що все вище перераховане – це своєрідні «формули щастя», які в кожній людині мають унікальні пропорції. Однак, наголошуючи ці цінності, розуміючи їхню значущість у власному житті, люди не знають, як же їх НЕ втратити.

Деякі моменти люди намагаються контролювати. Наприклад: щоб не втратити здоров'я, треба дотримуватися норм здорового способу життя, які повністю укладені в такій галузі медицини, як гігієна. Щоб не втратити ті чи інші соціальні стосунки (від робочо-ділових, до дружньо-сімейних), треба дотримуватися норм поведінки, які представлені як системою нормативно-правових актів (на рівні закону), так і системою етично-моральних правил (рівень філософського та буденного світогляду). Всі ці правила перевірені та відшліфовані часом і є – саме головне – універсальними! Тобто їх

можна передати один одному. І не тільки можна передати, але саме це і відбувається в межах соціалізації кожної особистості.

Однак, не зважаючи на знання всіх цих правил, люди все одно умудряються втрачати як здоров'я, так і кар'єрне та сімейне благополуччя. І одна справа, якщо ця втрата відбувається в результаті нещасного випадку, особливо коли вина дійсно лежить не на самій людині (мається на увазі кліматичні та техногенні катастрофи). Частіше буває, що причиною свого неблагополуччя стає сама людина: вона своїми руками заганає себе в стан нездоров'я, у стан конфліктних відносин, у стан самотності врешті решт.

Чому так відбувається?

Точка зору, що одним з прихованих мотивів людини є мотив само знущання (саморуїнування, як прояв потягу до смерті [13]), виглядає досить недоведеною, тому що все одно залишається незрозуміло: навіщо спричиняти собі біль? Якщо ми говоримо про «нормальну людину», яка втікає від болю, то подібати їй біль не може апіорі. Навіщо ж тоді людина скоює такі вчинки, які їй шкодять?

Можна було сказати, що відповідь очевидна, тим паче, що в історії людства вже була епоха, яка наголосила причину нещастя людей: вони НЕ розумні, вони НЕ володіють знаннями. Щоб зробити людей щасливими, їх треба навчити, дати освіту. То була епоха Просвітництва, яка зумовила величезний стрибок у розвитку не тільки педагогіки, а й наукової думки в цілому. Проте, не зважаючи на численну кількість нових закладів освіти, які були тоді відкриті, людство так і залишилося за межами свого щасливого існування. І тоді на сцену вийшла психологія [6].

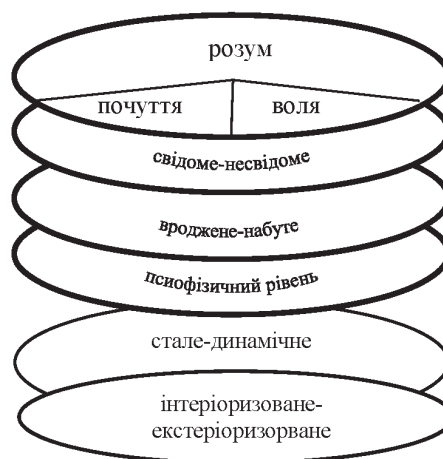
Як ми вже знаємо, вона не справилася: люди так я не знають правил свого існування, можна сказати – не знають гігієни своєї душі, хоча в цьому сенсі багато що було сказано і написано [12, 13, 16]. І не справилась психологія через те, що вона погрузла в розумінні самої природи психічного. Що тут мається на увазі?

Існує притча, в якій розказується про вивчення п'ятьма сліпцями одного слона [8]. Дану притчу-байку дотепно використовують як приклад неможливості пізнання складного об'єкту (в випадку притчі – слона, який був занадто великим для обмацування однією людиною). Як правило, такий складний об'єкт розділяється на окремі складові, кожна з яких вивчається певною науковою галуззю. Вочевидь стає проблема зворотного синтезу вивченої інформації та інтеграції її в єдину картину. В байці цього як раз і не сталося: отримавши інформацію про окремі складові слона, ніхто не здійснив об'єднання цієї інформації.

Так само відбулося і по відношенню до психіки: безліч концепцій «розстрожили» психіку на окремі частини, а інтегральної картини, так

званої, «анатомії душі» не існує. Звідси, будь-яка людина, яка буде намагатися вивчати психологію, зіткнеться з численними теоріями, з яких жодна не зможе дати повноцінного уявлення про природу та структуру психіки, і все через складність цього об'єкту дослідження.

Ми не претендуємо на створення нової концепції щодо анатомії душі, ми лише спробуємо інтегрувати, а точніше – узагальнити існуючі психологічні концепції будови душі в єдину картину. І якщо відштовхуватися від першої властивості психіки – її складності та неможливості пізнання через призму однієї концепції, – то представимо психологічні теорії у вигляді окремих пластів, які накладаються один на одного, як... у тортіку (див. Мал. 1).

Малюнок 1. Модель структури психіки.

Перший пласт (не по значимості, а просто за номером) – це пласт, чи – площина психічних функцій, які притаманні кожній людині. Їх умовно можна назвати «основними органами душі», оскільки саме через них психіка здійснює свої основні функції: відображення об'єктивної реальності та контроль активності в цій реальності. В площину психічних органів входять когнітивна сфера, емоційна сфера та волюва сфера (потребова сфера іманентно присутня як в емоційній, так і волювій сферах). Традиційний конфлікт між розумом та почуттями знайшов своє відображення не лише на нашому малюнку, але і у кількості сторінок в підручниках: когнітивна сфера займає більше, ніж 50% у будь-якому підручнику з загальної психології, в той час, як емоційна (та волюва) сфера отримують лише по 10-20% кожен від загального обсягу сторінок. Про що свідчить такий перекис у обсязі знань про органи душі?

По-перше, про примат розуму над іншими психічними функціями. Це не є чимось незвичним для західної наукової думки, оскільки ще з часів Еллінської епохи філософи називали у якості провідної особливості людини її розумність

(решта психічних функцій притаманні також і тваринам) [4]. Це призвело, по-друге, до активного дослідження саме когнітивних функцій, що не лише дало їм переважну кількість сторінок у підручниках (оскільки дійсно, більше всього знань ми маємо про когнітивну сферу), але й занизило значущість емоційної та вольової сфер. В результаті, по-третє, це надало психіці людини реального дисбалансу. Проведемо паралель: якщо всі тренування проводити тільки для одних груп м'язів, ігноруючи інші, то, як наслідок, тіло не тільки не буде рівномірно сильним, але й набуде дисгармонійного вигляду. Саме це ми маємо з нашою душею, коли всі зусилля виховних та навчальних закладів спрямовані на розвиток інтелектуальних властивостей дитини. Функції волі ще якимось зачіплюються через необхідність виховання у дитини її довільності. Але частіше та ж сама воля повністю зводиться до формули «ти – повинен», в якій абсолютно відсутній мотив «я хочу». Що стосується емоційної сфери, то тут ситуація західного світогляду ще гірша, оскільки емоції частіше сприймаються як деструктивна сила, яку потрібно обов'язково придушувати, контролювати розумом.

Все це разом і дало зображений нами перекіс, який в реальності переживається людьми як невміння керувати собою: скільки не стримуєш власні емоції, скільки не ставиш собі правильних завдань, все одно психіка «вибухає» зривами та стресами. І тоді людина звертається до психолога в надії отримати від нього пораду: як приборкати себе? Ми поки що залишимо осторонь аналіз цього неіснуючого конфлікту між психічними органами, зауважимо лише, що очевидним є факт: для гармонії системи всі її елементи мають бути однаковими. У разі психічних органів, зрозуміло, однаковість має бути не по довжині, чи то по ширині, а по значущості – а от цього сучасні люди західної цивілізації як раз і позбавлені.

Друга площина в нашому малюнку – це свідоме та несвідоме в психіці людини. З приводу психічного несвідомого існують окремі психологічні напрямки, які повністю зосереджені на прикладному значенні цього аспекту психіки [13, 15]. Проте ми не ставимо перед собою мети надати темі несвідомого якимось нове тлумачення. Ми лише констатуємо, що психіка людини справді переважно «існує» в сфері неусвідомлених процесів, і лише невеликий відсоток свого внутрішнього світу людина усвідомлює. Цей відсоток усвідомленого матеріалу не є сталим: свідомість, як фокус, постійно мігрує по океану несвідомого, виловлюючи той чи інший матеріал [10].

І якщо накласти цю площину свідомого-несвідомого на попередню площину душі (психічні органи), то легко собі уявити, як наші численні думки, емоційні переживання, наші бажання тощо постійно «живуть» на рівні не-

усвідомленого, і лише при певних умовах – зосередженості на них фокусу свідомості – усвідомлюються нами.

Виходячи з щойно сказаного, можна було б нафантазувати собі, що повинна була б існувати «Загальна психологія несвідомого», де були б представлені тільки неусвідомлені психічні функції, і «Загальна психологія свідомого», де ті ж самі психічні функції були б представлені в їх усвідомленому вигляді. Але ми не маємо такого поділу на рівні підручників. Проте ми маємо поділ психіки на окремо психічні органи та окремо свідоме-несвідоме. І цей поділ дає штучне розділення психіки на неіснуючі частини, оскільки кожна психічна функція в один і той же самий час має своє представлення як на свідомому рівні, так і на несвідомому.

Третя площина – вроджене-набуте. Ця проблема – чого в людині більше: соціального чи біологічного, – спонукала вчений світ розділитися на величезні течії біогенетичного толку та соціогенетичного толку [10]. Ми не будемо зараз підіймати питання стосовно пропорцій біологічних та соціальних джерел у психіці людини, або як і при яких умовах вроджене соціалізується. Ми лише признаємо той факт, що є в психіці людини вроджені властивості, і є набуті властивості. І знову таки, як і у випадку з свідомим-несвідомим пластом, ми приєднуємо площину вродженого-набутого до попередніх пластів. І отримуємо таку картину: кожна психічна функція має свої біологічні передумови, які не усвідомлюються, але протягом життя людини кожна психічна функція набуває соціогенного вигляду, зміст якого людина може усвідомити. Тобто всі ці три площини як би пронизують одна одну, а не просто накладаються.

Четверта площина душі майже напрошується після виділення попередньої площини – вродженого-набутого, оскільки вроджене входить до життя через матеріального носія психіки – тіло, організм людини. Тобто четверта площина в анатомії душі – це психофізичний рівень.

Питання матеріального субстрату психіки розширилося в сучасній психології з окремо мозку на весь організм людини, оскільки не лише ушкодження мозку призводить до психічних порушень. На сьогодні питання єдності душі та тіла через призму психосоматичної інверсії все активніше завойовує позиції в думках психологів-практиків та лікарів. І хоча ані академічна психологія, ані академічна медицина не визнають психосоматичну інверсію як всеохоплюючий пояснювальний принцип захворювань (хоча б соматичних, але деякі революціонери вважають, що і травматичні захворювання також є віддзеркаленням «готовності» душі до травми), численні випадки примушують признати реальність цього феномену [2]. Звідси ми можемо наголосити: кожна думка, кожна емоція, кожне

волевиявлення відбиваються на функціонуванні нашого організму; кожне усвідомлення, як і кожне витиснення у несвідоме відбивається на функціонуванні нашого організму; вся вроджена структура психіки – це по суті і є наш організм, а все набуте формує наш організм. Тобто, жоден прояв нашої душі не відбувається без участі нашого організму і не лише через роботу мозку, а всього тіла, до останньої клітини.

П'ята площина – стає-динамічне – відображає плинність, або змінність психіки. В радянської психології мінливість психічного було виділено як окремий методологічний принцип [10]. Він підкреслював ту особливість психічного, яка в свій час унеможлилювала експериментальне вивчення психіки. А саме: будь-який феномен матеріального світу має свою часову локалізацію, тобто – є деякий проміжок часу, коли цей феномен не змінюється. І цей проміжок часу можна не лише зафіксувати, але й використовувати у прогностичних вимірах. По відношенню до психіки часова локалізація повністю засновується на суб'єктивному досвіді: тільки сама людина може засвідчити існування якогось свого психологічного змісту «зараз», або «тоді» («зараз я щасливий», «тоді я багато що знав» тощо). І в таких суб'єктивних оцінках завжди присутній факт зміни психологічного стану. Тобто, люди постійно відчують, що кожен момент в них щось змінюється, хоча б на рівні настрою. Деякі зміни відбувається еволюційно (плавно, майже непомітно на короткому проміжку часу), деякі – революційно (як правило, це результат кризових подій), деякі зміни призводять до розвитку (з'являються нові здібності, навички тощо), а деякі – до деградації (від простого забування непотрібної інформації до втрати психічних функцій). Іноді сторонньому спостерігачу дуже важко помітити сам момент психологічних змін. Якщо не застосовувати спеціальні психодіагностичні інструменти, та ще й не один раз, а як постійний моніторинг, то помітити можна лише ті зміни, які зачіпляють поведінку людини, а якщо поведінка залишається незмінною (іноді таке відбувається завдяки чималим зусиллям самої людини), то виникає ілюзія стабільності психіки.

Треба відмітити, що прагнення до стабільності є одним з неусвідомлених потягів людей [7, 14]. Тому бажання стабілізувати власний стан є одним з критерієм «нормального існування». Невміння контролювати власні психологічні зміни призводить, по-перше, до заперечення самої можливості внутрішніх змін (часто це переживається як «вірність своїм принципам»), а по-друге, до появи страху перед собою (таке парадоксальне почуття безпомічності перед «собою невідомого»). Але це ніяк не зупиняє саму плинність психічних змін, і результати всі психологічні феномени, яких ми описали на

попередніх площинах, постійно мігрують між полюсами «тимчасова стабілізація – динамічна мінливість».

Шоста площина з'явилась в нашій моделі через необхідність виділення механізмів змінності психіки. Оскільки психіка забезпечує адаптацію організму до середовища, має відбуватися обмін між внутрішнім світом людини та зовнішнім світом речей і людей. Цей обмін став можливим завдяки механізмам інтеріоризації та екстеріоризації. Перший описує процес перенесення зовнішнього змісту у внутрішній план людського досвіду, другий – навпаки, прояв внутрішнього змісту людини у зовнішньому середовищі. Механізм інтеріоризації, щоправда, застосовується в психології здебільшого до розвитку інтелектуальних властивостей дитини [5]. Проте у поєднання із процесом екстеріоризації, він набуває більш широкого сенсу: є такий зміст психічного, який зародився «всередині людини» (її внутрішня мотивація, її фантазії тощо), і одержав свій екстеріоризований прояв, а є такий зміст, який «вріс у людину ззовні» – інтеріоризувався (правила та норми соціуму, знання з книжок тощо). Може скластися думка, що з віком інтеріоризованого змісту стає більше, оскільки людина все більше і більше засвоює зовнішньої по відношенню до себе інформації, а як такої творчості не виявляє. Саме на такій позиції стоїть ортодоксальний психоаналіз [13]. Однак, з іншого боку, потреба творити є складовою частиною мотиву до самоактуалізації [9], тому перехід до екстеріоризації себе (самовиявлення) може не тільки здійснитися у будь-якому віці, а й стати смисложиттєвим мотивом особистості.

Смисложиттєва мотивація, безперечно, може мати як зовнішнє, так і внутрішнє походження. Але якщо у першому випадку, у разі втрати сенсу життя, людина буде вимушена звертатися до зовнішніх джерел побудови, пошуку нового сенсу, то у другому випадку вона стає справжнім Творцем себе, свого життя. Таким чином, ми виділили площину інтеріоризоване-екстеріоризоване, щоб підкреслити, що кожний феномен психічного має своє походження, яке може або зміцнити аутентичну структуру психічного, або розхитати її. Тут мається на увазі, що на основі вроджених властивостей психіка людини має потенційність оформитися у певну аутентичну для себе структуру. Набуто може порушити цю аутентичність, що буде переживатися людиною, як неможливість «знайти справу по душі». Звідси, площина інтеріоризації-екстеріоризації, пронизуючи решта вище описані пласти душі, відповідає за розгортання їхніх потенційних властивостей.

Якщо узагальнити викладену нами структуру, то стає абсолютно очевидним багатомірність людської душі. Первинне, на асоціації побудоване, розуміння «багатомірності» наводить до

думки про існування психіки людини в якихось інших вимірах. Однак в даному випадку ми використовуємо термін «багатомірність» в іншому тлумаченні: багатомірності є не запаралеленість окремих площин, коли вони існують незалежно одне від одного, а взаємопроникнення. Тобто кожна площина функціонує лише при наявності в «іншому просторі» інших властивостей психіки, але ці властивості впрошені так, що в реальності їх не можна розділити (можливе лише теоретичне абстрагування однієї частини від інших). Саме так, зробивши торт, ми не зможемо виділити у зворотному порядку ті інгредієнти, з яких він був випечений. Так, ми можемо розділити торт на окремі шари, але, по-перше, втратиться смак єдиного продукту (і задоволення від куштування цього продукту також буде втрачено), а по-друге, все одно виділити вихідні інгредієнти буде неможливо. Ось така і людська душа за своєю природою: кожна її частина пророщена в інші, і всі вони функціонують разом. Саме через це, будь-яке психологічне дослідження є по своїй суті штучним та відірваним від реальності. Така думка не раз звучала в академічних колах [1, 3], проте це не припинило розвиток експериментальної та психодіагностичної психології. Навпаки, незважаючи на наявність феноменологічного підходу у дослідженні психіки, наукове психологічне товариство і понині потребує кількісних показників у дослідженнях окремих частин психічного.

Повертаючись до нашої моделі анатомії душі, ми, в кращих традиціях багатомірності, припускаємо існування таких площин душі, про які наша наука ще не довідалася. Зокрема, є два феномени людської душі, які досі не мають свого визначеного «місця» в системі академічної психології, проте ми маємо висвітлити їх просто зараз. Якщо залишити у якості моделі анатомії душі представлений Малюнок 1, то очевидним стає факт відсутності в цій моделі якого з'єднуючого центру. Отже: що є центром душі?

Як не дивно, але частково на це питання ми знайдемо відповідь в межах академічної психології нашої країни: вже біля 20 років серед вчених-психологів України здійснюються дослідження з урахування суб'єктивного виміру тих чи інших психологічних реалій. І ще в кінці 90-х рр. в Національному університеті ім. Тараса Шевченка виносилася пропозиція про створення школи принципу суб'єктності в психології (щоправда свого втілення ця ідея не отримала). Пропозицію була зумовлена тим, що різноспрямовані дослідження приходили до одного явища – суб'єктності людини як центрально-утворюючого феномена психіки. Суб'єктивність (суб'єктність) походить від поняття «суб'єкт», методологічне визначення якого здійснив Б.Г. Ананьєв. Він виходив з того, що у своєму становленні людина, як біологічна істота, соціаль-

на істота і таке інше, має диференційовані лінії розвитку, оскільки структура психічного дуже складна. Людина постає в структурованій системі властивостей: як індивід (на основі конституціональних, нейродинамічних задатків та статевих диморфізмів), як особистість (властивості формуються під впливом соціальних умов), як суб'єкт діяльності (властивості визначаються історично сформованими умовами праці), та як індивідуальність (глибина мікрокосмосу людини). Ананьєв розглядає розвиток людини, таким чином, в її поступовому становленні по лінії «індивід – особистість – індивідуальність» [3].

Подальші дослідження психологічної природи «суб'єкта» в радянській та пострадянській психології простежують наступні ракурси цієї проблеми:

1) суб'єктом є кожна людина, оскільки кожен сам себе вирізняє з-поміж інших людей – по суті, саме з цього починається формування самосвідомості особистості, яке викристалізовується, врешті решт, у відчутті свого «Я» (що логічно переводить до наступного постулату);

2) суб'єкт індивідуально інтегрований, автентичний своїй специфічній людській природі – саме це суб'єктне ядро «Я» дитина окреслює як «моє»; маркування «моє» накладається не тільки на матеріальні речі, але й на свої почуття, думки, стосунки, територію тощо; в межах простору «моє» суб'єкт існує як Творець, що накладає на нього атрибути з наступного постулату;

3) суб'єкт здатен до автономного функціонування, самовизначення, незалежної діяльності, до розвитку на основі внутрішньої логіки – а це означає, що суб'єкт не просто може бути активним, він, як творець «свого простору» просто повинен бути активним (а це вже – наступний постулат);

4) суб'єкт є активним ініціативним началом – тобто початок будь-якої дії знаходиться всередині людини; тут детерміністичний принцип психіки, врешті решт, отримав своє остаточне трактування: зовнішнє через внутрішнє, що означає, що якщо суб'єкт не буде мати внутрішньо породженої мотивації, то ніякі зовнішні впливи не зможуть його стати саме «активним началом» (при зовнішній стимуляції активним можна бути, але не ініціативним);

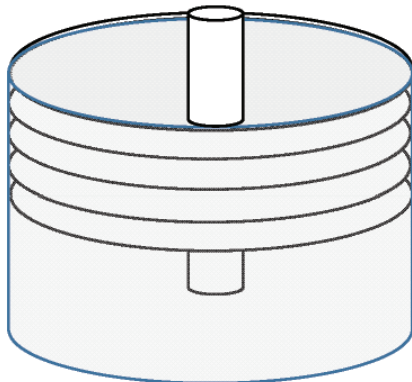
5) витоками суб'єктної активності є діалогічне спілкування із самим собою – це не прояв славновісного егоцентризму людини, це прояв самої суті психіки, яка є «живим дзеркалом буття» [11]; і коли людина пізнає світ, вона приймає його всередину себе, тобто – віддзеркалює, створює образ світу, з яким потім і взаємодіє; коли людина пізнає себе – вона віддзеркалює себе, взаємодія з собою і реалізується через внутрішній діалог;

6) пізнання себе – рефлексія, акт інтроспекції, в якому суб'єкт водночас виступає і тим, хто пізнає, й тим, кого пізнають; це ускладнює сам процес самопізнання, оскільки в даному випадку об'єкт (кого досліджують) співпадає

з інструментом (чим досліджують); для розділення суб'єкт-об'єктних аспектів самопізнання і викристалізовується суб'єктне ядро;

7) руйнація суб'єктного ядра є проявом психічних захворювань.

Останній постулат є вирішальним для внесення до нашої моделі структури психіки суб'єктного центру, оскільки саме цей феномен «зда-тен скріпити» між собою всі площини душі. І тепер ми маємо таку модель – див. Малюнок 2.

Малюнок 2. Модель структури душі з суб'єктивним центром.

Другий феномен людської душі, який ми не можемо проігнорувати, виводить нас за межі академічної психології, оскільки він стосується питання, яке споконвічно було відведено іншій галузі людської культури – не науці, а релігії. Мова йде про духовність людини, і питання звучить так: де серед психічних феноменів локалізується така властивість людини, як її духовність? Для аналізу цього питання нам знадобиться окреме дослідження, тому ми залишаємо його на перспективу.

Як підсумок же, повертаючись до проблеми, з якої ми розпочали – чому психологія не справилася із своїм призначенням допомогти людині зрозуміти саму себе – ми маємо сказати, що не тільки тому, що не існує «Індивідуальної психології Іванова І.І.», а через те, що дуже складно в одній теорії врахувати ВСЮ багатомірність такого неосяжного об'єкту, як душа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Практическая психология. М.: Академический проект, 2003. 496 с.
2. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение. Пер. с англ. С. Могилевского. М.: ЭКСМО-Пресс. 352 с.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. 2-е изд. СПб.: Питер, 2001. 272 с.
4. Аристотель. О душе: Соч. в 4-х томах. Т.1. М.: Мысль, 1976. С.371-448.

5. Гальперин П.Я., Кобыльницкая С.Л. Экспериментальное формирование внимания. М.: МГУ, 1974.
6. Ждан А.Н. История психологии от античности до наших дней. М.: Изд-во МГУ, 1990. 367 с.
7. Лушин П.В. О психологии человека в переходный период: Как выжить, когда все рушится?. 2-е изд. К.: Наук. світ, 2007. 207 с.
8. Маршак С.Я. Учёный спор: Инд. басня («Слепцы, числом их было пять...»). Крокодил. 1940. № 12. С. 5.
9. Роджерс К.-Р. Взгляд на психотерапию. Становления человека. М.: Прогресс, Универс, 1994. 480 с.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: «Питер», 2002. 720 с.
11. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. Проблемы общей психологии. М.: Педагогика, 1976. С. 253-381.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
13. Фрейд З. Я и Оно. Труды разных лет. Тбилиси: Мерани, 1991. 426 с.
14. Фромм Э. Иметь или быть? . М.: Прогресс, 1990. 332 с.
15. Юнг К.-Г. Тэвистокские лекции. Аналитическая психология: её теория и практика. К.: Синто, 1995. 236 с.
16. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. М.: Класс, 1999. 576 с.

REFERENCES

1. Abramova G.S. (2003) Prakticheskaja psihologija. Moskva. Akademicheskij projekt.
2. Aleksander F. (2002) Psihosomaticheskaja medicina. Principy i prakticheskoe primenenie. Moskva. JeKSMO-Press.
3. Anan'ev B.G. (2001) O problemah sovremennogo chelovekoznanija. 2-e izd. Sankt-Peterburh. Piter
4. Aristotel'. (1976) O dushe. Soch. v 4-h tomah. T.1. Moskva. Mysl'. S.371-448.
5. Gal'perin P.Ja., Kobyl'nickaja S.L.(1974) Jeksperimental'noe formirovanie vnimanija. Moskva. MGU.
6. Zhdan A.N. (1990) Istoriya psihologii ot antichnosti do nashih dnei. Moskva. MGU.
7. Lushin P.V. (2007) O psihologii cheloveka v perehodnyj period: Kak vyzhit', kogda vse rushitsja? 2-e izd. Kyiv. Nauk. Svit.
8. Marshak S.Ja. (1940) Uchjonyj spor: Ind. Basnja. «Slepy, chislom ih bylo pjat'...». Krokodil. № 12. S. 5.
9. Rodzhers K.-R.(1994) Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenija cheloveka. Moskva. Progress, Univers.
10. Rubinshtejn S.L. (2002) Osnovy obshhej psihologii. Sankt-Peterburh. Piter.
11. Rubinshtejn S.L. (1976) Chelovek i mir. Problemy obshhej psihologii. Moskva. Pedagogika. S. 253-381.
12. Frankl V. (1990) Chelovek v poiskah smysla. Moskva. Progress.
13. Frejd Z.(1991) Ja i Ono. Trudy raznyh let. Tbilisi. Merani.
14. Fromm Je. (1990) Imet' ili byt'?. – Moskva. Progress.
15. Jung K.-G. (1995) Tjevistokskie lekcii. Analiticheskaja psihologija: ejo teorija i praktika. Kyiv. Sinto.
16. Jalom I. (1999) Jekzistencial'naja psihoterapija. Moskva. Klass.